

Verslag Publieksbereik en -participatie in de archeologie 14 juli 2022, Sint Aegtenkapel Amersfoort

Met dank aan Nathalie Vossen (dagvoorzitter), Carla Jansen (organisatie), Monique Eerden, Marloes van Essen, Cees van Rooijen, Babeth Fotchind en Tom van Veen (ondersteuning verslaglegging).

Een interessante middag met bijna vijftig deelnemers uit alle geledingen van het archeologisch werkveld.

Inleiding

Voor u ligt het verslag van de bijeenkomst *Publieksbereik en -participatie in de archeologie* op 14 juli 2022. Aanleiding voor deze bijeenkomst vormde het advies van de Raad voor Cultuur met de titel *Archeologie bij de tijd* en het voornemen van de rijksoverheid om het *Verdrag van Faro; de waarde van cultureel erfgoed voor de samenleving* te ondertekenen. Voorafgaand aan de bijeenkomst zijn "de spelers"¹ in het archeologisch veld gevraagd om te reageren op beide ontwikkelingen. Doel van de bijeenkomst was om te onderzoeken waar overwegend consensus over is als het gaat om het bevorderen van publieksbereik en participatie in de archeologie en waar nog gezocht wordt naar antwoorden. De gevonden consensus is uiteraard nooit 100%. Er blijven altijd andere meningen en wensen, maar het merendeel van de aanwezigen kan zich hierin vinden.

Het verslag en alle eerdere reacties worden overhandigd aan het ministerie van OCW als input voor verdere beleidsvorming.

Leeswijzer

Het verslag wordt voorafgegaan door een duiding van de begrippen publieksbereik en burgerparticipatie.

Het verslag is opgebouwd aan de hand van de vier gesprekstafels op 14 juli. En geeft in een kader de belangrijkste punten aan, waarna deze worden toegelicht:

- Malta: publieksbereik en -participatie in de Malta-archeologie
- Financiering publieksbereik en -participatie in Malta-archeologie
- Buiten Malta: publieksbereik en -participatie als basisvoorziening
- Leeromgeving

De uitnodiging voor de bijeenkomst en de reacties op de vragen in deze uitnodiging, en de reacties op het advies van de Raad voor Cultuur zijn als bijlage bij dit verslag te vinden op het Faroplatform onder het thema archeologie: faro.cultureelerfgoed.nl.

¹ De uitnodiging is verstuurd aan zoveel mogelijk betrokkenen in het archeologisch erfgoedveld: ArcheoHotspots, Archeologie3.0, Archon, AWN, BAP, Cascade, CGA, DDA, Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed, IPO, LGOG, Musea en bezoekerscentra in de archeologie, Nationale Archeologiedagen, NEPROM, NVAO, NVvA, OPEN, RCE, Rijkswaterstaat, RMO, SAMPL, SAP, Saxion, SIKB, Steunpunten Monumenten en Archeologie, Stichting Reuvens, Unie van Waterschappen, de VNG en de VOiA.

Voorwoord

Valletta en Faro

Publieksbereik en -participatie worden in dit verslag in één ademtocht genoemd en steevast als setje in een zin gezet. Maar is dit terecht, of zit er niet alleen in tijd en ruimte, maar ook gevoelsmatig meer dan 2000 kilometer tussen?

De term publieksbereik wordt vaak gekoppeld aan artikel 9 van het Verdrag van Valletta. Participatie, in de zin van burgerparticipatie, aan het Verdrag van Faro. In het verkennend onderzoek naar participatie en burgerinitiatief in de Nederlandse archeologie *Over lokalisme, liefdewerk en lonkend perspectief* verwoorden Heleen van Londen, Monique van den Dries en Stella Landskroon het als volgt:

"Participatie (met en door burgers) wordt hierin onderscheiden van publieksbereik (voor burgers). Het eerste begrip verwijst naar het Verdrag van Faro (Raad van Europa, 2005), het tweede naar dat van Valletta (Raad van Europa, 1992). Het bestaand archeologische bestel is in hoge mate geënt op het Verdrag van Valletta, de zogenaamde Malta-praktijk, waarbij de nadruk ligt op de bescherming van archeologisch erfgoed (als bron van kennis) en dus op de intrinsieke waarde. Het Verdrag van Faro stelt niet het materiële aspect van erfgoed centraal maar de samenleving en introduceert daarmee een nieuwe manier van denken in de omgang met erfgoed. Het waarom van de archeologische monumentenzorg staat daarmee ter discussie. Het raakt het discours over democratisering, lokalisme en de wens erfgoed te laten bijdragen aan grote thema's in de samenleving zoals welzijn en inclusiviteit."

Kijkend naar ontwikkelingen in andere erfgoed domeinen in Nederland is ook daar een beweging zichtbaar waarin betrokkenheid van de samenleving wordt vertaald in zeggenschap en eigenaarschap. Of van 'deelnemen aan', naar 'deelhebben in'. De erfgoedprofessional krijgt er naast de rol van expert rollen bij als verbinder, coach, facilitator en zelfs leerling. Ook het antwoord op de vraag wat erfgoed is, is aan verandering onderhevig. De beleving, het verhaal, de bewoordingen en waardeopvattingen van de samenleving komen centraler te staan. Tijdens de bijeenkomst op 14 juli merkte een van de deelnemers op dat het niet zozeer over erfgoed, als wel over historie en identiteit gaat. Ook bij musea en archieven is men zich net als in de archeologie steeds meer bewust van de betekenis die erfgoed kan hebben voor een leefbare en democratische samenleving en worden allianties gezocht met o.a. maatschappelijke organisaties en ondernemers.

Het uiteenrafelen van begrippen en achtergronden is belangrijk om duidelijk te maken dat Faro niet eenvoudig meer van hetzelfde is, maar

een mentaliteitsverandering. Zie bijvoorbeeld de reactie van Riemer Knoop, Heleen van Londen en Boudewijn Goudswaard:

"Het uitgangspunt van 'Faro' is dat de samenleving integraal bij erfgoed betrokken wordt, door het daar zeggenschap over te laten krijgen en ook input te laten leveren bij vraagstukken van waardering, behoud en beheer. De samenleving, meer precies: gemeenschappen, moeten worden ondersteund in het uitoefenen van hun eigenaarschap - van het product en daarmee ook van het proces. Gemeenschappen ("erfgoedgemeenschappen") staan centraal, en wel in participatieve zin. Dat betekent een gedeeltelijke breuk met het verleden. Daarin is immers de geprofessionaliseerde erfgoedzorg, gericht op gegevensextractie, centraal komen te staan. Maar verbind je dat amz-proces aan de gemeenschap waarvoor en waardoor iets betekenis krijgt, dan is er een kans om Malta te vermaatschappelijken."

Tegelijkertijd roept dat gestoei met woorden vragen op. Artikel 9 van Valletta is nooit geïmplementeerd in beleid en wetgeving. Waarom wordt Faro dan wel omarmd door de rijksoverheid? Ook wekt het de indruk dat publieksbereik wordt gediskwalificeerd. Zie bijvoorbeeld de reactie van de denktank, ontsproten aan het Groot Reuvensoverleg:

"Publieksbereik en publieksparticipatie moeten los van elkaar worden beschouwd. Beide bedienen een andere doelgroep en hebben een ander einddoel. Publieksbereik is hierin de basis, immers zonder het degelijk informeren van (nieuwe) groepen, is de stap naar participatie, of überhaupt het kennismaken van archeologie, als het beklimmen van een berg zonder de hiertoe benodigde uitrusting. Daarnaast dient zich het simpele feit aan dat niet iedereen wil participeren, maar soms enkel informatie en verhalen wil consumeren. Publieksparticipatie is een verrijking voor deelnemers en de archeologie, maar niet zonder dat eerst artikel 9 van het Verdrag van Valletta een stevigere verankering vindt binnen het huidige bestel. Hierbij gaat het niet alleen om het organiseren van open dagen op een opgraving, maar ook om het verzorgen van educatief materiaal voor scholen, ondersteunen van lokale musea en erfgoedkamers, publicaties en boeken voor het publiek en andere (innovatieve) middelen om het publiek te informeren en toegang te geven tot deze informatie. Dit is tot op heden onvoldoende gebeurd."

In de voorbereiding van de bijeenkomst van 14 juli is ervoor gekozen om niet de scherpste in dit debat op te zoeken, maar te onderzoeken hoe voor zowel publieksbereik als participatie ruimte gevonden kan worden. Deels is dit betrekkelijk eenvoudig, omdat ook Faro met zijn 'Recht op erfgoed' gaat over toegang geven tot erfgoed/informatie over erfgoed en daarin overlapt met Valletta. Maar het verschil in vertrekpunt (belang van erfgoed – belang van de samenleving en erfgoedgemeenschappen die zelf aangeven wat hun erfgoed is) leidt wel degelijk tot andere accenten en noden. Hopelijk zijn deze terug te vinden in dit verslag.

Laten we ruimte zoeken en het gesprek blijven voeren hoe we die ruimte vervolgens in kunnen vullen door het beste uit twee perspectieven te kiezen. Want Valletta en Faro bereiken samen meer dan ieder apart en liggen slechts 2 uur vliegen van elkaar.

Machteld Linssen (verslaglegger)
19 september 2022

Malta: publieksbereik en -participatie in de Malta-archeologie

Doel

De samenleving meer betrekken bij en/of toelaten in de Malta-archeologie.

Consensus

- Malta-archeologie biedt in het hele proces, van inventarisatie van archeologische waarden tot uitwerking van onderzoek kansen om de samenleving meer te betrekken en zeggenschap te geven.
- Bij archeologisch veldonderzoek moet verplicht een afweging worden gemaakt door het bevoegd gezag of en in welke mate er invulling kan worden gegeven aan publieksbereik en -participatie.
- Er moet voorafgaand aan de uitvraag voor het veldwerk:
 - heldere kaders worden meegegeven over doelen en doelgroepen;
 - duidelijkheid zijn over het beschikbare budget en de financiers.

Ideeën en overwegingen bij uitwerking

- Borging en rolverdeling
- Functie van het Programma van Eisen
- Inbreng niet-Malta organisaties
- Ambitie/doel formuleren (startpunt?)

NB: Financiering is apart uitgewerkt

Toelichting

Volle breedte Malta-archeologie

Malta-archeologie is een cyclus van beleid en kennisontwikkeling waarin op verschillende momenten mogelijkheden bestaan om de betrokkenheid en zeggenschap van de samenleving te vergroten. Genoemd zijn:

- Omgevingsvisie, -programma's, -plannen en -vergunningen
- Waardstelling archeologische vindplaatsen, archeologische waardenkaarten, aanwijzing als monument
- Opstellen regionale onderzoeksagenda
- Vraagstelling bij een archeologisch onderzoek
- Uitwerken van onderzoek
- Synthetiserend onderzoek

De invoering van de nieuwe Omgevingswet is een kans om in het voortraject van de Malta-archeologie invulling te geven aan maatschappelijke betrokkenheid. Met de inwerkingtreding van de Omgevingswet worden gemeenten gestimuleerd na te denken over hun participatiebeleid. Er is geen participatieverplichting bij het opstellen van omgevingsvisies, -programma's, en -plannen, maar er is wel een motiveringsplicht waarin gemeenten moeten aangeven of en hoe zij met participatie zijn omgegaan. Steeds meer gemeenten stellen daarom een participatiebeleid op.

Initiatiefnemers moeten daarnaast aangeven of en zo ja, op welke manier zij hun plannen hebben voorgelegd aan belanghebbenden. Met het oog op het verdrag van Granada en het verdrag van Valletta zal het bevoegd gezag bij beschermd cultureel erfgoed zelf gelegenheid voor participatie moeten bieden als de initiatiefnemer hierin niet of naar het oordeel van het bevoegd gezag onvoldoende heeft voorzien.

Ook het wetsvoorstel Versterking participatie op decentraal niveau biedt aanknopingspunten. Dit wetsvoorstel beoogt dat gemeenten de huidige inspraakverordening verbreden naar een participatieverordening waarin zij aangeven hoe zij inwoners betrekken bij zowel beleidsvorming, als -uitvoering én -evaluatie van alle beleidsvelden.

Bij het opstellen van archeologische waardenkaarten wordt ook nu al gebruik gemaakt van de lokale expertise van o.a. AWN-afdelingen en heemkundekringen. Dit is ook zo bij archeologische bureauonderzoeken.

In een lokale of regionale onderzoeksagenda kunnen – mits deze participatief wordt opgesteld - inwoners en lokale verenigingen aangeven welke locaties voor hen van betekenis zijn en welke vragen zij aan het bodemarchief willen stellen. Bij besluitvorming over en de uitwerking van

archeologisch onderzoek kan deze publieke vraagstelling worden meegewogen en meegenomen, naast de wetenschappelijke invalshoek. Bij afwezigheid van een onderzoeksagenda kan bij het opstellen van het Programma van Eisen (PvE) voor een archeologisch (voor)onderzoek aan lokale organisaties gevraagd worden waar inwoners in geïnteresseerd zijn en hoe dit meegenomen kan worden in de vraagstelling van het onderzoek. En ook de initiatiefnemer wil misschien iets weten over de plek die onderzocht moet worden.

Bij de uitwerking van archeologisch onderzoek, zowel bij de vondstverwerking, als analytisch onderzoek liggen er kansen om de betrokkenheid te vergroten, in samenwerking met bijvoorbeeld AWN-afdelingen en lokale heemkundeverenigingen, (mobiele) ArcheoHotspots, provinciale en gemeentelijke depots en lokale musea. In zijn algemeenheid moeten de resultaten van archeologisch onderzoek ook op een publieksvriendelijke manier verwoord worden in het onderzoeksrapport; in woord en beeld. De rapportages zijn deels toegankelijk via DANS/NARCIS². Provinciale en gemeentelijke depots hebben daarnaast een publieksfunctie in de ontsluiting van vondsten.

Bij wetenschappelijk onderzoek kan meer dan nu gebruik worden gemaakt van expertise van vrijwilligers. Ook zouden vragen van vrijwilligers kunnen leiden tot onderzoeksprojecten.

Verplichte afweging

De door de Raad voor Cultuur geadviseerde verplichting tot publieksbereik en -participatie bij archeologisch onderzoek – opgenomen in PvE en toegevoegd aan de verplichtingen voor certificaathouder - wordt over het algemeen als niet-uitvoerbaar gezien. Niet elk onderzoek leent zich hiervoor uit oogpunt van vondstverwachting, veiligheidsaspecten, kwetsbaarheid materiaal, schaalgrootte, tijdsdruk, etc. Alleen AWN Nederlandse archeologievereniging staat achter het advies van de raad: "Is gewoon duidelijk naar publiek en vrijwilligers."

Het archeologisch erfgoedveld heeft vanuit verschillende gremia een alternatief voorstel aangedragen: het verplicht maken van een beargumenteerde afweging of er mogelijkheden zijn voor publieksbereik en -participatie. Als onderdeel van de projectinrichting wordt dan nagedacht of publieksbereik en/of -participatie bij het project op zijn plaats is (en zo ja, globaal in welke vorm). Zo creëer je een standaard afwegingsmoment, en zorg je ervoor dat ook de initiatiefnemer zich ervan bewust is.

In deze afweging kan ook worden meegenomen of de melding van archeologisch (voor)onderzoek publiek gemaakt kan worden en

² De datasets van DANS/NARCIS zijn beschikbaar met een account/inlog. Archeologische bedrijven zijn verplicht de resultaten van gravend onderzoek te deponeren. Voor bureauonderzoek geldt deze verplichting niet.

organisaties als AWN Nederlandse Archeologievereniging, LGOG en De Detector Amateurs (DDA) actief benaderd kunnen worden. Meer transparantie kan betrokkenheid en initiatieven van inwoners en vrijwilligers stimuleren. Het kan echter leiden tot veiligheidsissues en illegaal opgraven. Hoewel in een enkele reactie ook wordt aangegeven dat het kan leiden tot meer sociale controle en daardoor minder illegale acties.

De finale afweging over de mogelijkheden voor publieksbereik en -participatie moet door het bevoegd gezag gemaakt worden (kan ook beoordeling van de afweging zijn). Voor initiatiefnemer en uitvoerend bureau moet bovendien duidelijk zijn waaruit die mogelijkheden bestaan en wat de verwachtingen zijn. Gaat het om publieksbereik, -participatie en/of educatie, welke doelgroepen zijn beoogd, etc. Tevens moet duidelijk zijn welk budget hiervoor beschikbaar is en wie voor welk deel bijdraagt aan de financiering.

Borging

Publieksbereik en -participatie is in dit voorstel van het archeologische erfgoedveld veld niet langer vrijblijvend. Als er mogelijkheden zijn, moeten die ook worden benut. Er is behoefte om deze in steek op een voor iedereen herkenbare manier te borgen in regelgeving en processen, op zo'n manier dat het meer is dan 'het plaatsen van een vinkje bij n.v.t.' en het 'uitsturen van een nieuwsbericht'. Er is geen consensus over hoe dit zou kunnen. Van belang is om een onderscheid te maken tussen het borgen van het proces (maken van de afweging, stellen van de kaders, beoordeling en handhaving) en van de inhoudelijke uitwerking. De inhoudelijke uitwerking is maatwerk en moet niet in een keurslijf van protocollen/richtlijnen worden vastgelegd.

In veel reacties krijgen gemeenten een grotere en inhoudelijke rol toebedeeld. Daarom is van belang dat gemeenten over voldoende capaciteit en expertise op het gebied van publieksbereik en -participatie beschikken, of hierin goed ondersteund worden. Daar schort het aan op dit moment, zoals ook de Raad voor Cultuur constateert. Door gebrek aan capaciteit is er bijvoorbeeld geen tijd om te investeren in het aangaan van duurzame relaties met burgers en vrijwilligers.

Functie PvE

Voor het stellen van de inhoudelijke kaders voor publieksbereik en -participatie bij een archeologisch onderzoek wordt regelmatig verwezen naar het PvE. Een aantal gemeenten en ook de RCE passen dit in de praktijk soms al toe. Ze nemen bijvoorbeeld in het PvE op dat inwoners en/of vrijwillige archeologen de gelegenheid moet worden geboden om mee te graven, dat er een lesprogramma aan gekoppeld wordt, dat inwoners onderzoeksvragen mogen stellen, etc.

Er is echter ook de nodige aarzeling bij de inzet van het PvE.

- Opname in het PvE mag er niet automatisch toe leiden dat de initiatiefnemer moet betalen (dit is een NO GO);
- Er mag geen directe koppeling zijn met het certificatieschema van het uitvoerende bureau (dit is een NO GO);
- Voor de huidige op prijs concurrerende markt is het PvE de basis voor het opstellen van de offerte. Opname van publieksbereik en -participatie in het PvE verhoogt naar men vreest de druk op het budget voor onderzoek (zie ook tafel Financiering).
- Publieksbereik laat zich makkelijker in SMART-doelstellingen vertalen, dan participatie. Er moet een onderscheid gemaakt worden tussen resultaatverplichtingen en inspanningsverplichtingen.
- Door vastlegging in het PvE is er te weinig flexibiliteit om in te spelen op wensen en initiatieven uit de samenleving die ook tijdens het onderzoek kunnen ontstaan.

Er lijkt minder aarzeling als het PvE het archeologisch onderzoek centraal stelt en door het bevoegd gezag wordt opgesteld. Als mogelijke alternatieven worden een apart PvE voor publieksbereik en -participatie, en borging in de omgevingsvergunning aangedragen.

Inbreng niet-Malta organisaties

Niet Malta-organisaties kunnen een rol spelen in de vormgeving van publieksbereik en -participatie in de Malta-archeologie. Vrijwillige archeologen en detectoramateurs participeren met regelmaat in veldonderzoek. Maar vrijwilligersorganisaties en commerciële bureaus kunnen ook een rol krijgen bij de begeleiding van andere participanten en educatieve- en publieksactiviteiten. Zo geeft het landelijke initiatief ArcheoHotspots in een schriftelijke reactie het volgende aan:

"Bij veel ArcheoHotspot locaties bestaat de wens om een brug te slaan naar de commerciële archeologie in hun omgeving (denk aan een nabijgelegen opgraving waar vrijwilligers/ locals/ publiek/ geïnteresseerden kunnen participeren en begeleid/ondersteund worden). In de praktijk gebeurt dit nu alleen incidenteel, wat vooral komt door een gebrek aan tijd, geld en menskracht. Ditzelfde kan ook gezegd worden voor het proces na de opgraving, namelijk de uitwerking van het archeologisch materiaal, waarin de ArcheoHotspots zeker een rol kunnen vervullen."

De betrokkenheid van niet-Malta organisaties behoeft verdere uitwerking. Er zijn nog vragen over de voorwaarden van de inzet van vrijwilligersorganisaties: betaling wel/niet, altijd welkom of vrijwilligers als klapstoelen die je er alleen bijzet als het zo uitkomt, prijsversturende effecten in de aanbesteding, broodroof/concurrentie met commerciële aanbieders, etc.

Ambitie / doel formuleren

Hij staat als uitsmijter onderaan, maar stelt een vraag over het startpunt.

Tijdens de discussie werd de suggestie gedaan om eerst op lokaal of provinciaal niveau een ambitie / doel te formuleren voor publieksbereik en -participatie en vervolgens te kijken welke (ruimtelijke) ontwikkelingen daarbij kunnen helpen. Ook de financiering kan daar aan opgehangen worden. Dat zou leiden tot een meer programmatische aanpak. Mogelijk kunnen ook buiten-Malta activiteiten en initiatieven daarin meegenomen worden.

In de schriftelijke reacties vroeg onder meer Enabling Archeologie zich af of de ambitie om de samenleving meer te betrekken bij de Malta-archeologie niet ook moet worden vertaald in een kwantitatieve doelstelling. Bijvoorbeeld in een percentage van het jaarlijks werk. Het kwantificeren van de ambitie biedt ook houvast voor een toekomstige beleidsevaluatie.

Financiering publieksbereik en -participatie in Malta-archeologie

Doel

Een toedeling van kosten die op draagvlak kan rekenen en een financieringsvorm die in de praktijk uitvoerbaar is, voor publieksbereik en -participatie in de Malta-archeologie

Consensus

- Overheden en initiatiefnemers moeten beide bijdragen aan kosten publieksbereik en participatie, maar zwaartepunt ligt bij overheden vanwege publieke belang.
- Welke overheid moet betalen is afhankelijk van de vraag op welk niveau het maatschappelijk belang zich bevindt.
- Bij kleine projecten geen eigen bijdrage van initiatiefnemer.
- Er moet voorafgaand aan een uitvraag duidelijkheid zijn over het beschikbare budget en de financiers. De inhoudelijke uitwerking is maatwerk.
- Financiering publieksbereik en -participatie mag niet ten koste gaan van financiering archeologisch onderzoek.

Ideeën en overwegingen bij uitwerking

- Neem leerpunten eerdere regelingen (excessieve kostenregeling en fondsen) mee.
- Kosten neerleggen bij initiatiefnemer vraagt om wettelijke verankering. Of vraag medewerking van initiatiefnemers ipv het te eisen.
- Verstrek vanuit een landelijk/provinciaal fonds een % van de opdrachtsom voor publieksbereik en -participatie tot een bepaald maximum, op voorwaarde van cofinanciering door gemeente en/of door initiatiefnemers grote projecten.
- Stel wettelijk een % van de opdrachtsom vast, eventueel met een drempelbedrag (om kleine projecten te vrijwaren), dat overheid en initiatiefnemer moeten betalen voor publieksbereik en -participatie.
- Verhoog de leges en vul daarmee een lokaal fonds voor publieksbereik en -participatie. Daarvoor is wel een wijziging van wet- en regelgeving nodig.
- Kijk ook naar geldstromen op andere beleidsterreinen (inclusie, wijkaanpak, e.d.).

Toelichting

Overheden én initiatiefnemers

Rijk, provincies, gemeenten en initiatiefnemers, moeten allemaal in meer of mindere mate financieel bijdragen aan publieksbereik en – participatie. Vanwege het publieke belang ligt in de reacties het zwaartepunt van de financiering bij de overheden. Hoewel ook zeker initiatiefnemers een belang wordt toegedicht als het gaat om draagvlak en exposure. Kleine, particuliere initiatiefnemers / kleine projecten worden in veel reacties uitgezonderd. Welke overheid moet betalen is afhankelijk van op welk niveau het maatschappelijk belang zich bevindt.

In verschillende reacties, waaronder de CCvD, wordt met nadruk gesteld dat er een wettelijke verankering nodig is om initiatiefnemers mee te laten betalen. Er wordt niet aangegeven of dat ook wenselijk wordt gevonden.

Duidelijkheid vooraf maakt maatwerk mogelijk

In het best denkbare geval is er vooraf duidelijkheid over het beschikbare budget voor publieksbereik en -participatie en de voorwaarden die het bevoegd gezag daaraan stelt en kan op basis daarvan een plan met begroting worden ingediend. Op die manier is maatwerk mogelijk. "Blijf weg van protocolleren en bureaucratie", stond op een van de briefjes. Second best: op basis van de mogelijkheden binnen het onderzoek wordt een plan uitgewerkt en naar financiering gezocht.

Aparte geldstromen voor onderzoek en publieksbereik/participatie

Hoewel het niet expliciet zo is benoemd, neigen veel reacties naar gescheiden geldstromen voor archeologisch onderzoek en voor publieksbereik/participatie. Dit sluit aan bij de aarzeling om publieksbereik en -participatie in het PvE op te nemen omdat dit leidt tot één gecombineerde uitvraag. In de huidige concurrerende markt met gunning op basis van de economisch meest voordelige inschrijving voorzien velen dat dit leidt tot het afkomen van het budget voor onderzoek. Dat zou zowel voor het onderzoek als voor publieksbereik en -participatie betekenen dat wordt ingeleverd op kwaliteit.

Leerpunten eerdere regelingen

Deelnemers verwijzen naar zowel de excessieve kostenregeling als naar de regeling voor archeologie in 2021 bij het Fonds voor Cultuurparticipatie. Lessen die genoemd zijn:

- Toegang tot regelingen is vaak te beperkt; opgravingsbedrijven kunnen bv niet aanvragen bij het Fonds voor Cultuurparticipatie;

- Doorlooptijden subsidieaanvraag sluiten niet aan bij dynamiek planvorming.
- In de beoordelingscriteria van stimuleringsregelingen zijn vaak voorwaarden opgenomen dat gebruikte methodes innovatief moeten zijn, of dat nieuwe doelgroepen moeten worden bereikt. Terwijl het in het geval van archeologie in de eerste plaats om een basisvoorziening gaat, waarbij innovatieve technieken kunnen worden ingezet.
- De excessieve kostenregeling regelde dat de overheid betaalde bij bijzondere vondsten. Dit zou je ook kunnen vertalen naar publieksbereik en -participatie, maar de toegankelijkheid en toepasbaarheid van een dergelijke regeling zou beter moeten worden uitgewerkt.

Maar hoe?

Op de vraag hoe de gezamenlijke verantwoordelijkheid zich in de praktijk moet vertalen bleek nog geen pasklaar antwoord voorhanden. De voorgelegde vragen bleken lastig te beantwoorden omdat het in veel gevallen volgens de deelnemers neerkomt op maatwerk.

In alle reacties was sprake van een directe relatie tussen de bijdrage van de initiatiefnemer en activiteiten rond zijn eigen project. In de discussie zijn geen oplossingen aangedragen waarbij alle partijen financieel bijdragen aan een algemeen fonds waar een beroep op kan worden gedaan. Deze optie is echter ook niet nadrukkelijk voorgelegd in de vooraf verspreide vragenlijst.

In de discussie was op enig moment sprake van een omkering van de vraag wie de eerste zekerheid op het gebied van financiering biedt. Geopperd werd op landelijk of provinciaal niveau een fonds in te stellen met middelen van het rijk, waarop een beroep kan worden gedaan op voorwaarde van cofinanciering door de provincie/gemeente én de initiatiefnemer. In plaats van eerst de bijdrage van de initiatiefnemer verplicht te stellen en daar financiering bij te leggen vanuit de overheid. Aan dit fonds zouden beleidsambities gekoppeld kunnen worden (zie ook pagina 10) met doelstellingen op het gebied van mate van participatie, doelgroepen, educatie etc. Ook kunnen in een dergelijk fonds eventueel middelen worden ondergebracht voor de basisvoorzieningen en projecten buiten de Malta-archeologie.

In de aangedragen oplossingen werd over het algemeen uitgegaan van een % van de opdrachtsom van het archeologisch onderzoek, met een drempelbedrag om kleine projecten te vrijwaren van extra kosten (wat

overigens niet wil zeggen dat kleine projecten geen mogelijkheden bieden voor publieksbereik en -participatie).

Andere geldstromen

De archeologie kan voor financiering van publieksbereik en -participatie ook verder kijken dan alleen het eigen domein. Door publieksbereik en -participatie te koppelen aan doelstellingen van andere beleidsterreinen komen ook andere geldstromen in beeld. Er wordt dan vooral gedacht aan het sociale domein. Dat kan binnen de Malta-archeologie, maar er wordt ook gedacht aan bijvoorbeeld de inzet van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt voor bezoekerscentra of het monitoren van vindplaatsen. Het Engelse voorbeeld waar mensen met PTSS worden ingezet voor graafwerkzaamheden en vondstverwerking wordt veelvuldig genoemd. Een bijzondere tip op een van de briefjes: bij de Kunstuitleen ook archeologische artefacten in de collectie opnemen.

Buiten Malta: publieksbereik en -participatie als basisvoorziening

Doel

Realiseren basisvoorziening(en) om publieksbereik en -participatie te stimuleren en burgerinitiatieven te ondersteunen

Consensus

- Geen nieuwe infrastructuur nodig, maar vanwege het grote aantal spelers is er wel behoefte aan overzicht 'wat is er al?', verbinding, samenwerking, toegankelijkheid van informatie en uitwisselen van kennis.
 - Tussen organisaties onderling
 - Met kennisinstituten
- Erken vrijwilligersorganisaties als publieke voorziening en ondersteun hen structureel met kennis en financiële middelen.
- Faciliteer burgerinitiatieven op regionaal niveau.
- Werk samen met maatschappelijke organisaties en zet archeologie in voor maatschappelijke vraagstukken.

Ideeën en overwegingen bij uitwerking

- Zoek naar verbinding met projecten binnen de Malta-archeologie en onderzoeksprogramma's.
- Onderzoek -steeds opnieuw- wat burgers willen, denk niet alleen vanuit de eigen interesses en expertise.

Toelichting

Versterking bestaande infrastructuur

De archeologie kent een groot aantal (vrijwilligers-) organisaties die zich inzetten voor publieksbereik en -participatie: de AWN en de Limburgse evenknie LGOG, de Vereniging van Detectoramateurs (DDA), verschillende verenigingen van duikers zoals LWAOW, PAN, ArcheoHotspots, provinciale Erfgoedhuizen, de Stichting Archeologie en Publiek, Stichting Nationale Archeologiedagen en het online platform Archeologie Leeft, verschillende musea en bezoekerscentra, de provinciale depots, e.a. Ook archeologische bedrijven, Hogescholen en Universiteiten dragen hun steentje bij in projecten.

Vandaar de breed gedeelde reactie om hier niet weer een nieuwe organisatie aan toe te voegen. Er is wel behoefte aan regie. Na enige discussie wordt deze term vertaald naar overzicht hebben, samenwerking en verbinding: Onderling in activiteiten buiten de Malta-archeologie, met projecten binnen de Malta-archeologie en met kennisinstituten; Laagdrempelig en gelijkwaardig. Als het gaat om activiteiten: 'wat is nodig en hoe kan eenieder daar vanuit de eigen kracht aan bijdragen?'. Of als het gaat om het ontsluiten en delen van informatie en kennis, bijvoorbeeld over diversiteit, inclusie en participatie. De samenwerking kan ook binnen de Malta-archeologie vorm krijgen en binnen onderzoeksprogramma's, zoals recent binnen een *field school* in Oss, waar ongeveer 100 eerstejaars studenten hun *field school* kregen en 25 burgers meewerkten aan een opgraving in opdracht van de gemeente.

Een facilitator of (lokale, regionale of provinciale) publieksarcheoloog zou de samenwerking en verbinding kunnen stimuleren. Dat sluit aan bij eerdere opmerkingen over het formuleren van ambities en een centrale financiering.

Overzicht is ook wenselijk voor geïnteresseerde burgers en burgerinitiatieven die nu op veel verschillende plekken op zoek moeten naar activiteiten en informatie.

Erkenning als voorziening'

Vrijwilligersorganisaties zoals AWN en initiatieven als de ArcheoHotspots, vragen erkenning als publieke voorziening. De publieke taak in de archeologie wordt nu voor een belangrijk deel om niet of voor weinig in de vrije tijd verzorgd, of gefinancierd vanuit projectsubsidies. Erkenning als publieke voorziening of taak zou moeten leiden tot een meer structurele financiering, met bv een instellingssubsidie, en ondersteuning met kennis.

Ook in reacties van andere deelnemers wordt het belang van deze bestaande organisaties en initiatieven benadrukt.

Ook organisaties als de Erfgoedhuizen (met initiatieven als Erfgoed Gezocht) en PAN geven aan dat de structurele financiering nu veelal tekort schiet, waardoor veel plannen op de plank blijven liggen.

Burgerinitiatieven

De basisvoorzieningen en financiële regelingen moeten ook dienstbaar zijn aan burgerinitiatieven. Waarbij de archeoloog een duurzame relatie aangaat met de burgers/vrijwilligers, een faciliterende rol heeft en er wederzijds wat te leren valt.

Daarnaast zou actief contact gezocht kunnen worden met burgerinitiatieven, bijvoorbeeld via wijkbureaus. Menig burgerinitiatief ontwikkelt zich buiten het blikveld van (gemeentelijke) archeologen en/of vrijwilligersorganisaties en vindt niet vanzelf zijn weg naar een erfgoedloket.

Op meerdere briefjes wordt benadrukt dat het belangrijk is om burgers steeds opnieuw te bevragen op wat zij willen en daar ruimte voor te maken in activiteiten en projecten.

Samenwerken met andere partijen buiten de archeologie

Het is nog geen vanzelfsprekendheid, maar er is veel draagvlak onder de deelnemers voor samenwerking met maatschappelijke organisaties en om de archeologie in dienst te stellen van maatschappelijke vraagstukken als welzijn en gezondheid, het tegengaan van eenzaamheid, re-integratie, sociale cohesie, etc.

Op één briefje wordt een lans gebroken om ook samenwerking te zoeken met cultuurmakers, kunst, etc. om tot nieuwe creatieve publieksproducten te komen.

Leeromgeving

Doel

Leren van, maar vooral met elkaar over de aanpak en effecten van publieksbereik en -participatie

Consensus

- Maak gebruik van de bestaande infrastructuur voor:
 - uitwisseling van best practices en ervaringen
 - advies aan elkaar
 - visievorming
- Breng overzicht aan
- Deel en bestudeer bestaand onderzoek over doelgroepen en zet daarna pas aanvullend onderzoek uit

Ideeën en overwegingen bij uitwerking

- Het gaat om leren met elkaar, professionals of vrijwilligers onder elkaar, maar ook in gemengd gezelschappen van professionals, vrijwilligers en participanten samen
- Gebruik zo min mogelijk jargon, of leg het goed uit
- Houdt de leeromgeving financieel toegankelijk voor professionals en vrijwilligers
- Het bereik van andere en een grotere diversiteit aan doelgroepen begint bij jezelf

Toelichting

Ook hier een pleidooi om niet iets nieuws op te tuigen, maar de bestaande infrastructuur van platforms en aanbieders te gebruiken. Zoals het platform Archeologie Leeft, de bijeenkomsten en website van de SAP, de de Bodembreed Academie van de SIKB, de provinciale erfgoedhuizen, AWN, de verschillende opleidingen, en niet te vergeten de Reuvensdagen.

En ook hier een vraag naar regie, in de zin van een moderator die overzicht brengt en aanbieders bij elkaar brengt. Zo is er bijvoorbeeld meer onderzoek gedaan naar doelgroepen dan bekend lijkt te zijn. "Kijk in de bieb op de website van de SAP", noteert een deelnemer, "en vul aan!".

Een moderator zou wellicht gezamenlijke leervragen kunnen inventariseren en in beeld brengen wat er al is aan best practices, onderzoeken, etc. In de reacties en discussie kwamen vooral leervragen naar voren over het bereiken van niet-deelnemers, kennis over verschillende doelgroepen, vaardigheden die horen bij participatie/Faro, en maatschappelijke effecten van publieksbereik en -participatie.

Diversiteit in eigen gelederen

Ter afsluiting de oproep van Enabling Archeologie om werk te maken van meer diversiteit onder archeologen in de eigen geledingen: het bereiken van een grotere diversiteit aan doelgroepen begint bij jezelf. Bij de instroom van opleidingen en in het werkveld. Een diverser bestand aan archeologen leidt als vanzelf tot andere perspectieven op het curriculum en op onderzoeksresultaten, waardoor archeologie meer mensen aan zal spreken.

Bijlagen

Voorafgaand aan de bijeenkomst zijn “de spelers”³ in het archeologisch veld gevraagd om te reageren op het voornemen om het Verdrag van Faro te ondertekenen en op het Advies van de Raad voor Cultuur. Op basis van alle eerdere gesprekken waren in de uitnodiging een aantal vragen gesteld.

De uitnodigingsbrief met vragen en de vooraf toegestuurde reacties (in antwoord op de gestelde vragen, of meer in zijn algemeen n.a.v. het advies van de Raad voor Cultuur) zijn te vinden op het Faro-platform onder het thema archeologie: faro.cultureelerfgoed.nl. Ook dit verslag zal daar worden gepubliceerd.

³ De uitnodiging is verstuurd aan zoveel mogelijk betrokkenen in het archeologisch erfgoedveld: ArcheoHotspots, Archeologie3.0, Archon, AWN, BAP, Cascade, CGA, DDA, Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed, IPO, LGOG, Musea en bezoekerscentra in de archeologie, Nationale Archeologiedagen, NEPROM, NVAO, NVvA, OPEN, RCE, Rijkswaterstaat, RMO, SAMPL, SAP, Saxion, SIKB, Steunpunten Monumenten en Archeologie, Stichting Reuven, Unie van Waterschappen, de VNG en de VOiA.